



فاطمه سفیدکن، استاد پژوهش، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران.
sefidkon@rifir-ac.ir

ایجاد کشت و صنعت‌های بزرگ، مناسب‌ترین راه برای ایجاد ارزش افزوده بالا در گیاهان دارویی

می‌شود. از گل‌های برداشت‌شده در استان‌هایی که صنایع اسانس‌گیری و گلاب‌گیری ندارند، یا باید با دستگاه‌های سنتی فقط گلاب تهیه شود یا باید به سمت استان‌هایی مثل اصفهان حمل شوند. حمل گل محمدی در مسیرهای طولانی نه تنها نیاز به یخچال دارد و هزینه‌بر است، بلکه به شدت سبب کاهش کیفیت گل می‌شود. بخشی از اسانس، تبخیر می‌شود و بخشی نیز در اثر حرارت ناشی از فشرده شدن گل محمدی درون کیسه تجزیه و سبب زرد شدن گل‌ها، تولید ترکیبات ثانویه و بوی نامطبوع می‌شود. در مورد سایر گیاهان دارویی، وضعیت از این هم نابه‌سامان‌تر است، کشت‌ها، پراکنده و کوچک، صنایع در نقاط محدود و خاصی از کشور، متمرکز و اطلاعات تولیدکنندگان پیرامون شیوه کاشت، داشت، برداشت و عملیات پس از برداشت ناقص و متنوع است. همه این موارد، به‌علاوه سود و منفعت دلالت و واسطه‌ها سبب ارزش‌افزوده اندک برای کشاورزان و نبود محصول کیفی و همگن برای صنایع تبدیلی خواهد شد.



برای رهایی از این وضعیت و ایجاد ارزش‌افزوده واقعی در تولید و فراوری گیاهان دارویی تنها، یک راه وجود دارد، ایجاد کشت و صنعت‌های بزرگ و قوی براساس توانمندی اقلیمی هر منطقه از کشور در کشت گیاهان دارویی. برای این کار، ابتدا باید کشور از نظر امکان کشت گیاهان دارویی مختلف (که دارای بازار مناسب داخلی، یا خارجی هستند) قطب‌بندی شود، این کار تا حدود زیادی انجام شده است. سپس، برای کشت گیاهان از بذور مناسب و یکدست و ترجیحاً ارقام اصلاح‌شده استفاده شود. همچنین، صنایع تبدیلی مناسب در کنار این مزارع ایجاد شود تا بتوان هم‌زمان، گیاهان دارویی را فراوری و فرآورده‌های مناسب، با کیفیت و همگن از نظر نوع و میزان ماده مؤثره تولید کرد. تنها، در این صورت کشور می‌تواند از ارزش‌افزوده واقعی گیاهان دارویی خود بهره‌مند شود. چنین کشت و صنعت‌هایی می‌توانند به‌صورت هدایت‌شده از مزارع کوچک کشاورزان هم استفاده کنند و با تأمین بذر و اندام تکثیری مناسب، آموزش و نظارت بر عملیات زراعی آنها، از گیاه مناسب برای فراوری بهره‌مند شوند.

کشت و پرورش، روش‌های داشت و برداشت و عملیات پس از برداشت و همچنین نگهداری، بسته‌بندی و از آن مهم‌تر فراوری گیاهان دارویی، روش‌هایی تخصصی و دانش‌محور هستند. این روش‌ها برای هر گیاهی، خاص و ویژه همان گیاه هستند و رعایت نکات علمی در اجرای آنها برای حفظ کیفیت گیاهان دارویی اهمیت ویژه دارد. فراموش نکنیم استفاده از گیاهان دارویی و فرآورده‌های آنها برای حفظ سلامت و درمان بیماری است و چنانچه میزان و کیفیت ماده مؤثره در گیاه مناسب نباشد با مصرف آن نه تنها مشکلی حل نمی‌شود بلکه امکان ایجاد عوارض ناخواسته هم وجود دارد.

در حال حاضر، بیشتر زمین‌های زراعی برای کشت گیاهان دارویی در قطعات کوچک نیم تا چند هکتاری هستند و علاوه‌براینکه تنوع فراوانی در نوع بذر مورداستفاده و شیوه کاشت و داشت، برداشت و نگهداری آنها وجود دارد، امکان استفاده از مکانیزاسیون نیز در آنها در حداقل شکل ممکن است. گیاهان برداشت‌شده از این مزارع کوچک که در فاصله‌های مکانی

مختلف از صنایع و کارگاه‌های بسته‌بندی و فراوری قرار دارند، حتی اگر به روش مناسب خشک شوند و در مدت زمان کوتاه به اولین کارگاه فراوری برسند، از نظر کمیت و کیفیت مواد مؤثره همگن نیستند. از طرفی محصولات تولیدشده از یک شرکت یا برند خاص باید از همگنی و یکنواختی برخوردار باشند و با تهیه گیاه از این مزارع کوچک متنوع، دستیابی به چنین محصولاتی غیرممکن است. با یک مثال موضوع روشن‌تر می‌شود.

در سال ۱۳۹۹، مزارع گل محمدی در ۳۱ استان کشور در سطحی معادل ۲۹۴۰۰ هکتار وجود داشته‌اند. از این مزارع، حدود ۵۶ هزار تن گل محمدی برداشت شده است. این مزارع از مجموع ۹ هکتار در استان هرمزگان تا بیش از ۹۵۰۰ هکتار در استان فارس گسترده بوده و شامل تعداد بسیار زیادی قطعات نیم تا چند هکتاری بوده‌اند. البته، معدود مزارع بزرگ هم وجود داشته‌اند. گل‌های محمدی باید در ابتدای صبح برداشت و در اولین فرصت اسانس‌گیری یا گلاب‌گیری شوند. در غیراین‌صورت به‌دلیل نازک بودن گلبرگ‌ها، بخشی از اسانس آنها به‌سرعت تبخیر